

Slaats, Jonas
Fast Food Fatwa's

© 2017 Davidsfonds / WPG Uitgevers België nv, Mechelsesteenweg 203, B-2018 Antwerpen en Jonas Slaats

Gemaakt onder licentie van Davidsfonds. 'Davidsfonds' is het geregistreerde merk van Davidsfonds vzw, met maatschappelijke zetel te 3000 Leuven, Quinten Metsysplein 12.

www.davidsfondsuitgeverij.be

www.facebook.com/davidsfondsuitgeverij

info@davidsfondsuitgeverij.be

www.jonasslaats.net

Vormgeving: Daniël Peetermans

Redactie: Koen Driessens

Met dank aan: Pieter Wullaert, Helena Schoeters, Enis Odaci en Marie-Joséphé Verlinde

Illustratieverantwoordingen:

Coverfoto werd gebaseerd op een foto met © Andrey Armyagov / 123RF Stockfoto; foto van de Taj Mahal: Public Domain, David Castor; foto van de Badshahi Moskee: CC-by-3.0, ibneA-zhar; foto van de Faisal Moskee: CC-by-2.0, Umair; foto van Times Square: CC-by-4.0, Peter K Burian; foto van Akihabara Electric Town: CC-by-2.0, Ren Bucholz; foto van Sanlitun Village: CC-by-3.0, WiNG; foto van Armada Shoppingcenter: CC-by-4.0, Sait71; foto van Vatan Straat in Ankara, Turkije: CC-by-3.0, LoudHmen; foto van Dharavi Stoppewijk in Mumbai, India: CC-by-2.0, Mark Hillary; foto van Bulgaars communistisch standbeeld van triomferende mannen: CC-by-4.0, Jonas Slaats; foto van Bulgaars communistisch standbeeld van roepende vrouw: CC-by-4.0, Jonas Slaats; foto van Kabah en Abraj al-Bait: CC-by-3.0, Samry Mohammed; foto van verzameling Khamsa's: CC-by-3.0, Bluewind; diagram van de structuur van islam: CC-by-3.0, Angelpeream; schilderij van kruisafname: foto van een werk in Notre-Dame à la Rose, Lessines

2017/0034/95

ISBN 978-90-5908-854-2

NUR 740

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd – op enige manier – zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Inleiding	6
1. Religieuze terreur en democratische destructie	10
2. Kromzwaarden en Killing Fields: religie, geweld en beeldvorming	50
3. Moderniteit en mythologie	82
4. De mythe van de held en maatschappelijke blindheid	109
5. Salafi's, petro-islam en de arabisering van de islamitische wereld	124
6. Fastfood fatwa's en monoculturen van de geest	166
7. Soefi's, spiritualiteit en de politiek van mystiek	196
8. De mythe van de Profeet en maatschappelijke inkeer	230
Noten	250
Bibliografie	276

INLEIDING

God is niet dood.

Hij zit gevangen.

Hij zit gevangen tussen modernisme en extremisme.

En dat modernisme hebben we allemaal onderhuids meegekregen. Het heeft ons van een aantal zaken overtuigd: dat wetenschap de beste kennis biedt, dat die kennis tot vooruitgang leidt en dat wie voldoende vooruitgang kent, God en religie wel achterwege zal laten.

Deze gedachte vormde de onderstroom van een bonte waaier aan filosofieën en ideologieën die in de laatste vijf à zes eeuwen het levenslicht zagen. Of je jezelf politiek links, rechts of in het centrum plaatste, de poging om irrationele tradities stop te zetten en de individuele vrijheid te vergroten vormde een algemene premisse. Vanuit de overtuiging dat werkelijke vooruitgang slechts mogelijk wordt door rationaliteit en wetenschap, probeerde je het religieuze keurslijf zo veel mogelijk te beperken.

Hoewel dergelijke modernistische overtuigingen in de Europese cultuur en geschiedenis geboren werden, beperken ze zich niet tot westerse landen. Door verschillende, met elkaar vervlochten, politieke en maatschappelijke evoluties zoals kolonisatie, industrialisatie en globalisering raakten dezelfde premissen ook diep verankerd in het Oosten en het Zuiden. In het ene gebied al wat meer dan het andere, maar over de hele wereld werd de politieke en academische elite er stilaan van overtuigd dat religie wel zou verdwijnen wanneer je omgeven wordt door voldoende materiële ontwikkeling – of dat men het op zijn minst tot de privé sfeer zou beperken.

De realiteit bleek echter weerbarstig. Ongeacht het aantal werknemers in de IT-sector van Bangalore gaan Indiërs nog steeds naar hun tempels voor poedja-rituelen en worden allerhande goeroes nog steeds in hun ashrams bezocht. Ondanks het feit dat migratie naar Europa in sommige Afrikaanse gemeenschappen voor een hogere levensstandaard zorgt, schieten hun pinksterkerken als paddenstoelen uit de grond in steden als Amsterdam, Parijs en Londen. Al werd de hippiegeneratie ondertussen bedolven onder smartphones en tablets, de newagesector draait nog steeds op volle toeren

en een overvloed aan esoterische literatuur wordt nog steeds verkocht in Amerikaanse boekhandels. Na vijfhonderd jaar verlichting en moderniteit zijn religie en spiritualiteit dan ook helemaal niet verdwenen.

En uiteraard is er ook de islam. Als geen ander bewijst de islamitische wereld dat secularisatie helemaal geen vanzelfsprekende of onvermijdelijke trend is. Technologische vooruitgang leidt er immers niet noodzakelijk toe dat men eeuwenoude tradities ook achterwege laat. Een snelle blik op enkele foto's van Dubai bijvoorbeeld maakt meteen duidelijk dat het hart van de islamitische wereld bezaaid is met enorme wolkenkrabbers, gebaggerde palmeilanden, zessterrenhotels en eindeloze shoppingcenters, maar dat het religieuze denkkader er hoegenaamd niet verdwenen is.

Hetzelfde geldt voor vele migranten in Europa of de vs. Hoewel ze ondertussen al meer dan een halve eeuw aanwezig zijn, hoewel er ondertussen sprake is van een vierde generatie en hoewel ze in verschillende opzichten een westerse levensstijl hebben aangenomen, zitten heel wat moskeeën barstensvol en wordt de hoofddoek steeds explicieter gedragen.

Daar heeft ons modernistische wereldbeeld het wat moeilijk mee. Het heeft er eigenlijk geen plaats voor.

Een fenomeen waar het bizar genoeg wel plaats voor heeft, is moslimextremisme. Want extremisten geloven in een dwingende God, die strikte regels oplegt waar alle mensen zich moeten aan houden. Wie zich niet aan die regels houdt, is een ketter en kettters mogen worden vervolgd en vermoord. De vele berichten over het bloed dat aan de handen kleeft van religieuze extremisten bevestigen en legitimeren op die manier telkens opnieuw een van de basisgedachten van het modernistische wereldbeeld: religie is gewelddadig, onvlambaar en bijgevolg inherent problematisch.

Dat zorgt ervoor dat behoorlijk wat mensen vandaag denken dat we maar best zo snel mogelijk iets doen aan het 'gevaar van de islam', omdat we anders overspoeld zullen worden door een bende religieuze zombies.

Op al mijn reizen en mijn vele ontmoetingen met invloedrijke spirituele leiders, artiesten en activisten uit de islamitische wereld ben ik nochtans nooit een zombie op het spoor gekomen. Ik ontmoette daarentegen verschillende interessante figuren die vernieuwende en conflict doorbrekende inzichten te bieden hadden. De gesprekken die ik met hen voerde, werden eerder gepubliceerd op verschillende websites en gebundeld in het boek *Soefi's, punkers & poëten: een christen op reis door de islam*.

Dit boek zet een volgende stap. Het einde van mijn 'reis' bleek immers een startpunt voor nieuw onderzoek. En de resultaten van dat verdere onderzoek worden in de volgende bladzijden uiteengezet.

*

De titel van dit boek, *Fast Food Fatwa's*, kan bij sommigen misschien wat wenkbrauwen doen fronsen. Maar de deels sociologische, deels politieke, deels psychologische en deels theologische analyses van dit boek vormen wel degelijk een poging om de verbanden bloot te leggen tussen de fatwa's van fundi's en de fastfood van Wall Street. Al lijken dergelijke concepten op het eerste gezicht niet samen te horen, eenmaal samengevoegd vormen ze een gebalde uitdrukking van een onmiskenbare realiteit.

In hoofdstuk 6 wordt dat veel uitvoeriger toegelicht, na het noodzakelijke uitspitten van verschillende gerelateerde onderwerpen die in de eerste hoofdstukken aan bod komen. Maar een parafrase van enkele paragrafen uit hoofdstuk 6 is hier reeds op zijn plaats zodat van meet af aan duidelijk is wat met het concept 'fastfood fatwa's' bedoeld wordt:

Men denkt vaak dat een fatwa een soort religieus dogma is, dat van hogerhand werd opgelegd en waar elke moslim zich verplicht moet aan houden. De werkelijke betekenis van het woord staat daar nochtans haaks op. Een traditionele fatwa is slechts een 'indicatieve raadgeving'. Het is een advies van een geleerde of een groep geleerden die een onderwerp lang heeft bestudeerd, die onderzocht wat de geleerden in het verleden over dat onderwerp vertelden, die heersende opinies met elkaar vergeleek, die gerelateerde verzen uit de Koran naast elkaar legde en die het historische voorbeeld van de Profeet analyseerde. Vanuit dat alles komt de geleerde dan tot een weloverwogen uitspraak over hoe hij denkt dat moslims met een bepaalde kwestie om moeten gaan. Een fatwa is met andere woorden een soort 'officiële opinie' van een bepaalde autoriteit, die pas opgesteld werd na grondig onderzoek en debat.

Vandaag de dag echter zijn er behoorlijk wat zelfverklaarde geleerden die fatwa's opstellen alsof het fastfood is. Zonder rekening te houden met de traditie en zonder grondig theologisch debat plukken ze lukraak wat verzen uit de Koran en creëren daarmee een hele resem onzinnige regels en pseudodogma's.

Deze 'fastfood fatwa's' van de islamitische wereld staan echter niet los van alle andere culturele omwentelingen in de wereld. Op een heel expliciete manier worden zij zowel gecontrasteerd als aangevuld door de fastfood van onze geïndustrialiseerde, moderne wereld. Want dat soort 'food', dat bijzonder weinig voedingswaarde bevat maar vooral veel verslavende elementen, is een sterk symbolisch voorbeeld van een totaal ander soort dogmatische fatwa's. Op heel wat plaatsen zijn het immers geen religieuze baardenmannen maar wel strak in het

pak zittende economen en gefotoshopte lifestylegoeroes die ons elke dag toebrullen: 'Gij zult consumeren!'

In het boek zal duidelijk worden hoe beide vormen van fastfood fatwa's even grote bulldozers zijn van culturele eigenheid en spirituele diversiteit. Eveneens zal duidelijk worden dat ze op het eerste gezicht vaak tegengestelden lijken, maar in wezen intrinsiek met elkaar verbonden zijn.

Om dat alles te verhelderen meandert dit boek tussen verschillende onderwerpen. Het spreekt over kromzwaarden en Killing Fields, over zelfmoord-aanslagen en drones, over heksenvervolgingen en evolutietheorie, over salafi's en petro-islam, over offerfeesten en boerka's, over sektarische conflicten en fluïde persoonlijkheden, over soefi's en politieke mystiek, over rede en geloof. Maar bovenal gaat het over de problematische relatie tussen moderniteit en religie – en over de wijze waarop de hedendaagse maatschappelijke spanningen rond de islam daarvan een tekenend voorbeeld vormen.

*

Elk boek dat op een grondige manier de verhoudingen tussen religie en moderniteit wil bespreken, kan het cruciale thema 'geweld' natuurlijk onmogelijk omzeilen. Het wordt dan ook geenszins uit de weg gegaan, maar vormt daarentegen meteen de insteek van de eerste twee 'inleidende' hoofdstukken. Hoofdstuk 1 gaat dieper in op verschillende aspecten van hedendaagse vormen van agressie, terreur en conflict. Hoofdstuk 2 zet vervolgens uiteen hoe zowel een eeuwenoude beeldvorming als de hedendaagse media op dat vlak behoorlijk wat olie op het vuur gieten.

Vanuit deze aanzetten presenteren hoofdstuk 3 en 4 een aantal sleutelconcepten om de complexe verhoudingen en spanningen tussen moderniteit en religie beter te begrijpen. Hoofdstuk 5 (waarin dieper wordt ingegaan op het hedendaagse salafisme) vormt daarvan een stevig uitgewerkt voorbeeld.

Hoofdstuk 6 vormt in zekere zin de kern van het boek. Het beschrijft hoe onze hedendaagse wereld vastliep in monoculturen van de geest en hun bijbehorende fastfood fatwa's. Hoofdstuk 7 (waarin dieper wordt ingegaan op de islamitische mystiek) is opnieuw een uitgewerkt voorbeeld van de eerder beschreven patronen en processen.

Hoofdstuk 8 ten slotte tracht enkele aanzetten te bieden om het huidige wereldbeeld, dat ons al te vaak gevangenhoudt in strijd, conflict en onzin, te overstijgen.

Hopelijk kan het geheel sommige culturele oogkleppen wegnemen, enkele religieuze stoppen uit de oren halen en een nieuw licht werpen op globale problematieken die ons allemaal dagelijks raken.

1 Religieuze terreur en democratische destructie

HET GEVAAR VAN RELIGIE

Wie zou het gevaar van religie durven ontkennen? Een pijnlijke lijst van rauwe historische feiten is eenvoudig samen te stellen. De Joodse en Romeinse vervolging van de eerste christenen, de kruistochten die de katholieke wereld op touw zette, de uitdrijving van joden en moslims door de Spaanse inquisitie, de Ottomaanse vervolgingen van alevieten, de langdurige oorlogen tussen katholieken en protestanten, de aanval van de mogols op de sikhs, de heksenjachten in Europa en Noord-Amerika, de bomaanslag in het Koning Davidhotel door de zionistische paramilitairen van Irgun, de massale moorden op moslims door de hindoemenigten in Gujurat na het afbranden van de Godhra-trein, de verwoesting van moskeeën door hedendaagse boeddhisten in Myanmar... Het zijn maar enkele van de vele brandwonden in de geschiedenis die laten zien hoezeer religie tot onderdrukking, foltering en oorlog leidde.

Voor moderne geesten is het vanzelfsprekend: wanneer de historische feitelijkheid ons onmiskenbaar duidelijk maakt dat blind geloof aan de basis lag van bloed en verderf, wanneer religieuze machten andere meningen zo vaak gewelddadig onderdrukten, dan laten we dat blinde religieuze geloof beter achterwege. Het is zinniger om vanuit een meer humane en rationele ethiek te vertrekken en we sluiten maar best op voorhand uit dat mensen gedood worden omdat ze er toevallig een andere mening opna houden.

Geen enkele andere religie lijkt dat vandaag zo in de verf te zetten als de islam. Het hedendaagse islamitisch extremisme zorgt op verschillende plaatsen voor schrikwekkende verwoestingen. Een stevige dosis misselijkmaken-de berichten herinnert ons daar dagelijks aan. Van het kidnappen van kleine

kinderen over slavenhandel in vrouwen tot brutale onthoofdingen van journalisten, de wandaden die door groeperingen als al-Qaeda, Boko Haram of Daesh worden uitgevoerd, choqueren iedereen die de minste empathie voelt met onschuldige slachtoffers of die respect voor menselijke vrijheid in het vaandel draagt.

Dat alles spreekt rechtstreeks tot enkele basisintuïties van onze moderne visie op religie. Religie draagt een bijzonder onvlambaar en gevaarlijk kantje in zich, stellen we dan, daarom gaan we er maar best zo omzichtig mogelijk mee om. Want indien religie de regels van de maatschappij mag bepalen, dan hangt het zwaard van Damocles ons boven het hoofd. Sektarisch geweld loert dan om de hoek en maatschappelijke onderdrukking zal dan de kop opsteken. Door de sterkte en de snelheid waarmee irrationele, religieuze opvattingen de gemoederen kunnen verhitten, kiezen we bijgevolg voor een strikte scheiding tussen kerk en staat, overheid en moskee, ministerie en synagoge. Een seculiere organisatie van de samenleving lijkt noodzakelijk om ervoor te zorgen dat religie niet al te veel invloed krijgt in de publieke ruimte. Enkel op die manier kan het geweld voldoende worden ingedijkt.

Deze basisintuïties worden zelden in vraag gesteld. We vinden ze over het algemeen vanzelfsprekend en de hedendaagse spanningen rond islam, extremisme en terrorisme lijken alleen maar een actuele bevestiging van hun evidentie.

Nochtans zijn deze veronderstellingen een pak minder vanzelfsprekend dan men over het algemeen aanneemt.

Zo kun je bijvoorbeeld evengoed stellen dat 'politiek' al vele millennia de oorzaak is van onnoemelijk veel geweld. Dat zorgt er echter niet voor dat we een pleidooi houden om de invloed van politiek uit de publieke ruimte te weren. Die gedachte komt ons onmiddellijk – en terecht – als heel absurd over. In het geval van religie daarentegen vinden we een dergelijke gevolgtrekking de enige juiste. Maar waarom precies? Is religie dan zo veel gevaarlijker dan politiek of economie?

In de introductie van haar boek over religie en geweld, beschrijft de gerenommeerde theologe en historica Karen Armstrong deze bizarre ongerijmheden als volgt:

Wanneer militaire historici de redenen bespreken waarom mensen oorlogen ontketenen, erkennen ze dat er uiteenlopende sociale, materiële en ideologische factoren mee gepaard gaan, waarvan de strijd om beperkte grondstoffen de voornaamste is. Experts in politiek geweld en terrorisme benadrukken eveneens dat mensen om een heel complex kluwen van redenen gruweldaden begaan. Niettemin is het

beeld van agressief religieus geloof zo onuitwisbaar in ons seculiere bewustzijn gegrift dat we routineus de gewelddadige zonden van de twintigste eeuw op de rug van 'religie' hijsen en het de politieke wildernis injagen.¹

Klopt zo'n vergelijking wel? Kunnen we religie inderdaad als een soortgelijke 'dimensie' van de samenleving tegenover politiek of economie plaatsen? Misschien draait religie meer rond *de manier waarop* we de politieke en economische 'dimensies' invullen. Zo kun je bijvoorbeeld stellen dat een theocratie gevaarlijker is dan een democratie. Of je kunt ervan uitgaan dat een religieus gestructureerde samenleving gewelddadiger is dan een seculiere samenleving.

Opnieuw lijken dit voor velen evidenties, maar de feiten gooien op dit vlak toch behoorlijk wat roet in het filosofische eten. Wie bijvoorbeeld een opsomming maakt van de tien gewelddadige conflicten die het grootste aantal slachtoffers veroorzaakten in de afgelopen honderd jaar, ziet dat geen enkele daarvan vanuit grote religieuze motieven ontstond. De Eerste en de Tweede Wereldoorlog laten alle andere ver achter zich met respectievelijk meer dan 40 miljoen en meer dan 60 miljoen doden. Vervolgens zijn er de Chinese Revolutie en de Russische Revolutie met telkens meer dan 7 miljoen doden. Dan komen het macabere beleid van Stalin (meer dan 5 miljoen) en de Congolese burgeroorlog (4 miljoen). Ietwat apart staat de Nigeriaanse burgeroorlog (2 miljoen). En tot slot is er de groep van de Koreaanse Oorlog (2,5 miljoen), de Cambodjaanse genocide (2 miljoen) en de oorlog in Vietnam (1,9 miljoen).² Het gaat dus in hoofdzaak om nationalistische strijd, agressieve communistische revoluties of slagvelden uit de Koude Oorlog.

Atheïsten en seculieren zaaien minsten evenveel dood en verderf als opgehitste religieuzen. De Shoah en het gebruik van atoomwapens zijn in dit verband waarschijnlijk de meest iconische gruweldaden in ons collectieve historische bewustzijn. We kennen allemaal de beelden van de opgestapelde en uitgemergelde lijken in Auschwitz of de fallische wolk van verderf in Hiroshima. Beide gruweldaden werden veroorzaakt door op wetenschappelijke vooruitgang geconcentreerde seculiere cultuursferen – het ene nazistisch, het andere democratisch. En beide waren het gevolg van een groter nationalistisch conflict.

Deze feiten onder ogen zien betekent natuurlijk niet dat we het gevaar van religieus geweld kunnen negeren. Zoals reeds werd aangegeven staat niet alleen de geschiedenis maar ook de actualiteit bol van de gewelddadige sektarische conflicten en gruweldaden die door religieuze principes werden verantwoord. Het heeft geen enkele zin dat te ontkennen. Maar wanneer (slechts enkele) schaduwkanten van atheïstische, vrijzinnige of seculiere samenlevingen worden opgesomd, mag dat wel wat vragen oproepen over het idee dat religie

'gevaarlijker' zou zijn. Het feit is: religies zijn zelfs niet 'gevaarlijker' dan hedendaagse, democratische en op mensenrechten gebaseerde staten.

Zo'n stelling doet waarschijnlijk bij velen de wenkbrauwen fronsen. Maar de snelheid waarmee je het als een absurditeit aan de kant schuift, verandert weinig aan de realiteit van het geweld dat veroorzaakt wordt door seculiere, liberale democratieën. Hoezeer ze ook toegeschreven worden aan de waanzin van religieus extremisme, de gruwelconflicten in Syrië en Irak uit de eerste twee decennia van de eenentwintigste eeuw zijn daarvan een pijnlijk voorbeeld.

DUIZEND BOMMEN EN GRANATEN

ISLAMITISCHE TERREUR

Tijdens het schrijven van dit boek werd de actualiteit en de bijbehorende maatschappelijke debatten sterk beheerst door de terreur van Daesh. Deze hallucinante groepering (die in Vlaanderen en Nederland vooral aangeduid wordt als 'IS' of 'Islamitische Staat') veroorzaakte zo'n enorme hoeveelheid pijn en lijden dat niemand er onberoerd door bleef. Het is niet nodig om allerhande voorbeelden van hun gruweldaden op te sommen. Het spreekt voor zich dat men vanaf 2014, toen de groepering zich steeds sterker manifesteerde, over de hele wereld collectief verbijsterd was. Velen stelden zich terecht de meest uiteenlopende vragen over hoe dit 'geweldsfenomeen' zo'n grote ruimte kon innemen.

Het raakt echter kant noch wal om het ontstaan van Daesh volledig toe te schrijven aan sektarische conflicten of hun beweegredenen te reduceren tot religieus fanatisme. Al bedient Daesh zich van een islamitische retoriek, het schrikbewind van deze groep is uiteindelijk niet los te koppelen van andere motieven die nauw verbonden zijn met bredere, geopolitieke realiteiten. Dat hoor je bijvoorbeeld goed in de videoboodschappen van de strijders in Irak en Syrië. Ze citeren geregeld een handvol Koranverzen en roepen al eens *Allahu akbar!* ('God is groter!'), maar wie goed luistert, merkt ook dat de 'woordvoerders' in grote mate een ander pleidooi houden. In hoofdzaak fulmineren ze tegen (wat ze zelf omschrijven als) een wereldwijde onderdrukking van de

* In dit boek wordt er toch voor geopteerd om de naam Daesh aan te houden. 'Daesh' is immers het Arabische acroniem voor 'al-Dawla al-Islamiya al-Iraq al-Sham', wat staat voor 'Islamitische Staat van Irak en de Levant'. (De Levant, of 'het Morgenland', is de historisch-geografische naam voor een deel van Zuidwest-Azië. Het beslaat het gedeelte direct ten oosten van de Middellandse Zee en de nabije eilanden.) Daarnaast vertoont de klank van het woord 'Daesh' ook gelijkenissen met andere Arabische woorden die connotaties dragen van 'verbrijzelen' en 'tweedracht zaaien'.

islam, tegen onrechtmatige bezettingen van moslimgebieden en tegen de corruptie van de huidige regeringen in islamitische landen.³

De Franse journalist Didier François werd tien maanden lang gegijzeld door Daesh en uiteindelijk vrijgelaten in 2014. In een interview op CNN gaf hij aan dat zijn gijzelaars vaak tegen de gevangenen predikten. 'Maar,' zo stelde hij, 'ze probeerden meer in onze hoofden te hameren wat zij geloofden dan dat ze ons iets over de Koran bijleerden. Het heeft niets met de Koran te maken. We hadden niet eens een Koran ter beschikking en ze wilden er ons ook geen geven.'⁴ In een verder gesprek met het Franse magazine *Slate* voegde hij daaraan toe: 'Ze zijn religieus vanuit hun standpunt, maar wij voerden nooit theologische discussies. Onze gesprekken waren vooral politiek.'⁵

Dat sluit nauw aan bij het verhaal van Yusuf Sarwar en Mohammed Ahmed, twee Britse jihadisten die veroordeeld werden voor het beramen van een terroristische aanslag.⁶ Op hun proces bleek dat ze nog snel online twee boeken hadden besteld vooraleer ze in mei 2014 vanuit Birmingham richting Syrië vlogen. Dat waren geen belangrijke ideologische werken van extremistische propagandisten, maar wel *Islam for Dummies* en *The Quran for Dummies*.⁷ Ook Salah Abdeslam, die wekenlang de Belgische media verhitte toen de politie een klopjacht op hem uitvoerde omdat hij een van de 'breinen' zou zijn geweest achter de Parijse aanslagen van november 2015, kunnen we in datzelfde rijtje plaatsen. Toen hij overgedragen werd aan het Franse gerecht, liet zijn eerdere advocaat zich in de pers ontvallen dat hij Salah de vraag had gesteld of hij de Koran gelezen had. Zijn antwoord luidde dat hij 'een samenvatting op het internet had gevonden'.⁸

Dat dergelijke voorbeelden geen afzonderlijke gevallen waren, werd duidelijk gemaakt door een rapport van de Behavioural Science Unit van MI5, de veiligheidsdienst van het Verenigd Koninkrijk. Dit onderzoek naar radicalisering in Groot-Brittannië was oorspronkelijk enkel bedoeld voor intern gebruik in staatsdiensten, maar *The Guardian* kon er in 2008 de hand op leggen. Sommige conclusies uit het rapport druisen sterk in tegen de stereotypen. Zo vermeldde *The Guardian* dat 'een groot deel van diegenen die bij terreurdaden betrokken zijn, hoegenaamd geen religieuze zeloten zijn. Ze praktiseren hun geloof niet op regelmatige basis. Velen ontbreken religieuze "geletterdheid" en kunnen eigenlijk gezien worden als religieuze novicen'.

Een van de interessantste bevindingen was daarenboven dat slechts weinig 'geradicaliseerden' in een devoot gezin opgroeiden. Meer nog, 'MI5 stelt dat er bewijs is dat een sterk ontwikkelde religieuze identiteit eigenlijk een beschermende factor is tegen geweldadige radicalisering.'⁹

Forensisch psychiater Marc Sageman kwam tot een soortgelijke conclusie na zijn studie van vijfhonderd personen die direct of indirect betrokken wa-

ren bij de aanslagen van 9/11. Slechts een vierde bezat een traditionele islamitische opvoeding, twee derden onder hen had een eerder seculiere kijk voor ze in contact kwamen met al-Qaeda en het overige deel waren bekeerlingen. Kortom: bij velen onder hen bleek vooral een *gebrek* aan kennis over islam een opvallend kenmerk te zijn.¹⁰

De religieuze elementen in de retoriek van extremisten wijzen dus niet per definitie op een diepgaande religiositeit. En naast het feit dat er vaak weinig sprake is van een diepgaande religieuze focus, zijn er ook altijd andere factoren in het spel zoals frustratie, een drang naar heldendom en/of politiek verzet.¹¹

Dat werd reeds duidelijk in de beruchte 'oorlogsverklaring' van Osama Bin Laden uit 1996. In de eerste paragrafen aanroeft hij God en plukt hij een aantal zinnen uit de Koran. Die verzen handelen echter in algemene bewoordingen over de noodzaak om ethisch te handelen en op geen enkele manier verwijzen ze naar een of andere aanval op 'ongelovigen'. Na de Korancitaten volgt dan het eerste inhoudelijke punt. Het is volledig politiek:

Het moet niet voor je verborgen blijven dat de aanhangers van de islam agressie en onrecht te verduren kregen dat hun werd aangedaan door de alliantie van Zionistische Kruisvaarders en hun medestanders; tot het punt waarop het bloed van moslims het goedkoopste werd en hun rijkdom een buit werd in de handen van hun vijanden. Hun bloed werd vergoten in Palestina en Irak. De afschuwelijke beelden van de slachtingen in Qana en Libanon zitten nog vers in onze herinneringen. Er vonden slachtingen plaats in Tadzjikistan, Birma, Kasjmir, Assam, Filippijnen, Fatani, Ogadin, Somalië, Eritrea, Tsjetsjenië en Bosnië-Herzegovina, slachtingen die rillingen over de rug doen lopen en die het geweten dooreen schudden. Dit alles hoort en ziet de wereld, maar niet alleen beantwoorden ze deze gruweldaden niet, door de duidelijke samenzwering tussen de VS en zijn medestanders onder de cover van de onbillijke VN werden de ontriefde slachtoffers zelfs weerhouden om wapens op te nemen en zich te verdedigen.¹²

Ook het 'radicaliseringsverhaal' van de Kouachi-broers, de daders van de aanslag op het *Charlie Hebdo*-kantoor, laat andere elementen zien dan louter religieuze bevlogenheid. Toen ze jong waren, bezochten ze immers zelden de moskee en waren ze meer in cannabis geïnteresseerd dan in de Koran.¹³ Wanneer Cherif Kouachi in 2005 gearresteerd werd op verdenking van het beramen van terroristische daden vlak voor hij naar Irak wilde afreizen, stelde hij in zijn verklaring: 'Ik was klaar om op het strijdveld te sterven. (...) ik raakte daarvan overtuigd toen ik op tv de onrechtvaardigheden zag. Ik bedoel daar-

mee de martelingen die de Amerikanen de Iraki's aandeden.' De verslagen van die verklaringen gaven ook aan dat Cherif tot de conclusie was gekomen dat 'jihad gerechtvaardigd is in elke plaats op aarde waar er onrecht heerst; wat in Irak gebeurde, was in zijn ogen zo'n onrecht.'¹⁴

Na de Parijse aanslagen, enkele maanden later op 13 november 2015, werd het opnieuw duidelijk. Een van de eerste getuigenissen kwam van radiopresentator Pierre Janaszak, die aanwezig was in het concertgebouw Le Bataclan, waar tachtig mensen om het leven kwamen toen ze gegijzeld en beschoten werden door vier militanten. Terwijl hij zich samen met anderen in de wc's verschulde, hoorde hij de aanslagplegers duidelijk zeggen: 'Het is de schuld van je president. Hij had maar niet moeten tussenkomen in Syrië.'¹⁵ Een andere getuige vertelde dat een van hen riep: 'Dit is vanwege al het leed dat Hollandse moslims over de hele wereld aandoet.'¹⁶

Ook na de aanslagen in de luchthaven en de metro van Brussel weerklonk exact dezelfde retoriek. Een analyse van de verklaringen die vermoedelijk door Daesh de wereld werden ingestuurd liet zien dat er geen melding wordt gemaakt van de wens om de hele wereld te islamiseren of elke persoon te vermoorden die er een ander geloof opna houdt. De uiteindelijke motivering was zeer helder en rechtuit: Brussel was de hoofdstad van 'een kruisvaarderland' dat 'deelneemt aan de internationale coalitie tegen de Islamitische Staat' en dat 'niet ophoudt met oorlog te voeren tegen de islam en haar aanhangers'.¹⁷ Wanneer enkele dagen later ook een videoboodschap op het internet versijnt van een Antwerpse Daesh-aanhanger, verwijst hij bijna niet naar God en is zijn enige Koranvers een foutief citaat.¹⁸

Het mag dus duidelijk worden dat het om een steeds weerkerend patroon gaat. Professor Mohammed Hafez verwoordde het reeds in 2007. Na een grondige analyse van een hele resem propagandavideo's, geluidsopnames, teksten en tijdschriften kwam hij tot de conclusie dat in de kern van het mobiliserende narratief van de opstandelingen telkens eenzelfde thema bovendrijft: 'onrechtvaardige vernedering door overmoedige en arrogante machten'.¹⁹ Om diezelfde reden worden de slachtoffers en gevangenen van groeperingen als al-Qaeda en Daesh in het oranje gekleed – niet als teken van een of ander principe uit de islamitische traditie maar wel als expliciete referentie naar de foltering in Abu Ghraib en Guantanamo.²⁰

DE POLITIEK VAN DAESH

Eenzelfde tweeledigheid van religie en politiek valt ook op in de politiek-militaire leiding van Daesh. Toen de media voor het eerst over Daesh berichtten, werden alle schijnwerpers op Abu Bakr Al-Baghdadi gericht, het

veronderstelde religieuze hoofd van de nieuwe beweging die zichzelf naar verluidt uitriep tot kalief. Wat echter sterk onderbelicht bleef, was het feit dat de meerderheid van de militaire en politieke leiders van Daesh voorheen tot de top behoorden van Saddam Hoesseins regime.²¹ Een onderzoeksartikel van de *Washington Post* beschreef het als volgt:

Zelfs met de instroom van duizenden buitenlandse strijders, blijven volgens Iraki's, Syriërs en analisten die de groepering bestuderen zogoed als alle leiders van de Islamitische Staat voormalige Iraakse officieren, inclusief leden van IS' schimmige militaire comités en veiligheidsdiensten, evenals de meerderheid van de emirs en prinses. Ze voorzagen de organisatie van de nodige militaire expertise, brachten de plannen van voormalige baathisten binnen en zorgden voor expertise rond de smokkelnetwerken die in de jaren 1990 werden opgezet om de internationale sancties te omzeilen en die nu de illegale oliehandel van de Islamitische Staat faciliteren.²²

De overlevingskracht van Daesh schulde dus niet zozeer in hun religieuze bevlogenheid als wel in het feit dat oude (en voorheen seculiere) baathisten het als een kans zagen om opnieuw macht te verwerven in het land waar zij nog niet zo lang geleden belangrijke posities bekleedden.²³ Zo kon het Duitse magazine *Der Spiegel* de hand leggen op uitzonderlijke documenten die door rebellen gevonden werden in het huis van Samir Abd Muhammad al-Khlifawi, een voormalige kolonel in de inlichtingendienst van de Iraakse luchtmacht. Een uitgebreide analyse bracht aan het licht dat de strategie van deze 'Haji Bakr', zoals een van zijn meer gebruikelijke pseudoniemen luidde, nauwgezet werd uitgevoerd. Het ontstaan en de uitbouw van Daesh gaat gepaard met een doordachte structuur van militaire instellingen en inlichtingendiensten.

Wat Bakr op papier zette, pagina per pagina, met zorgvuldig uitgewerkte kaders voor individuele verantwoordelijkheden, was niets minder dan de blauwdruk voor een overname. Het was geen geloofsmanifest, maar een technisch en heel precies plan voor een 'Islamitische Inlichtingen Staat' – een kalifaat dat gerund werd door een organisatie die leek op de beruchte Oost-Duitse Stasi.²⁴

Willen of niet, de waanzin die zich verspreidt in het islamitisch extremisme van groeperingen zoals al-Qaeda of Daesh heeft meer te maken met een totaal uit de hand gelopen moderne verzetsstrijd dan met de inherente gewelddadigheid van een specifieke religie. De huidige situatie in Irak en Syrië is daar zelfs

het sprekendste en pijnlijkste voorbeeld van. Dat de berichtgeving het telkens opnieuw kadert in termen van religieus extremisme kan het feit verhullen, maar niet wegnemen. Het huidige conflict in Irak is immers niet het gevolg van een of andere oude vete tussen religieuze fracties,* maar rees wel op uit de brokstukken van een land dat totaal verwoest werd door meerdere opeenvolgende oorlogen – oorlogen waarin westerse grootmachten steeds opnieuw betrokken waren.

DE ONTWRICHTING VAN IRAK

De aanzet

Tot welk punt in de geschiedenis moet je terugkeren om de conflicten in Irak en Syrië afdoende te kaderen? Moet je starten bij de Eerste Golfoorlog, toen Saddam Hoessein Koeweit binnenviel en George Bush senior het Amerikaanse leger inzette om die machtsgreep ongedaan te maken? Of moet je aanvangen bij de Iran-Irak-oorlog waarbij de Amerikaanse overheid net steun bood aan diezelfde Saddam Hoessein in de hoop op die manier de Iraanse Revolutie ongedaan te maken? Of zelfs nog vroeger, bij de staatsgreep van de baathisten in de jaren zestig? Of bij de Britse kolonisatie van Irak? Of bij de Arabische revolutie tegen de Ottomanen?

Hoewel dergelijke geschiedkundige gegevens zeker van belang zijn, zou het ons hier te ver leiden. Om de verhoudingen tussen de 'religieuze' en de 'seculiere' dimensies in het huidige conflict uit de doeken te doen, is het daarenboven niet nodig om een gedetailleerd overzicht te schetsen van alle historische achtergronden. Om in te zien dat het 'seculiere' aandeel minstens even groot is – indien niet groter – kunnen we volstaan met een nadere toelichting van enkele elementen uit de geopolitieke destructie die men 'de Irakoerlog' ging noemen.

De Irakoerlog vatte aan met de invasie van 2003. In de nasleep van 9/11 en de invasie van Afghanistan, werd ook Irak, een land dat sinds de Eerste Golfoorlog gebukt ging onder hevige internationale sancties, in het conflict betrokken. Er bestond geen enkele band tussen het regime van Saddam Hoessein en al-Qaeda,²⁵ maar Irak werd niettemin toch gezien als een draaischijf van internationaal terrorisme en – belangrijker nog – men was ervan overtuigd dat er gevaarlijke massavernietigingswapens aanwezig waren die in handen van terroristen terecht konden komen. De Amerikaanse overheid legitimeerde de inval bijgevolg als een aanval op 'een regime dat massavernietigingswapens ontwikkelde en gebruikte, dat terroristen onderdak bood, dat schandalige mensenrechtenschendingen beging en dat de rechtvaardige eisen

* Op de spanningen tussen soennieten en sjiieten en de precieze plaats daarvan in de hedendaagse conflicten wordt dieper ingegaan in hoofdstuk 6.

van de Verenigde Naties en de wereld naast zich neerlegde'.²⁶

De invasie van Irak was echter in alle opzichten illegitiem – zelfs vanuit het standpunt van diegenen die de invasie uitvoerden. De democratisch verkozen regeringen konden in hun beslissing immers niet op de steun van hun bevolkingen rekenen, wat duidelijk werd uit de wereldwijde burgerprotesten. De aanval werd evenmin bekrachtigd door de instellingen van de internationale gemeenschap. Bovendien bleek het vermeende gevaar van massavernietigingswapens niet aanwezig te zijn, waardoor deze *preemptive strike** ook niet te verantwoorden viel binnen de gangbare ethische denkkaders rond 'rechtvaardige oorlog' zoals die geformuleerd werden in academische milieus en beleidsmilieus in de vs en Europa. De Irakoerlog overschreed met andere woorden het politieke of morele kader van de agressoren zelf.

In 2016 werd dat nog maar eens bevestigd door een vernietigend rapport van een onderzoekscommissie die door de Britse overheid zelf werd aangesteld. Dit *Iraq Inquiry*, ook bekend als het *Chilcot Report*, liet zeven jaar op zich wachten en omvatte belangrijke getuigenissen van hooggeplaatste politici, legerofficieren, diplomaten, overheidsambtenaren en cabinetards. Hoewel sommige leden van de onderzoekscommissies zich in 2003 nog voorstander hadden getoond van de invasie, concludeerde hun rapport onomwonden dat 'het Verenigd Koninkrijk de beslissing had genomen om deel te nemen aan de invasie van Irak vooraleer alle vreedzame mogelijkheden voor ontwapening waren uitgeput. Militaire actie was op dat moment geen allerlaatste optie'.²⁷ Daarenboven toonde het onderzoek aan dat de gevolgen van de invasie onderschat werden ondanks herhaalde waarschuwingen vanuit de eigen overheidsinstellingen dat de planning en de voorbereiding voor de wederopbouw van Irak volledig ontoereikend waren en dat toenmalige leiders zoals Tony Blair zich op veel te weinig en ongefundeerde bewijzen baseerden wanneer ze met veel stelligheid verkondigden dat Iraakse massavernietigingswapens een directe bedreiging vormden.²⁸

Toen na de invasie eenmaal bleek dat er geen massavernietigingswapens aanwezig waren, verschoof de publieke retoriek. De nadruk kwam steeds meer te liggen op het idee dat de oorlog in Irak als doel had democratie en vrijheid te brengen voor het Iraakse volk.²⁹ Al bleek daar in de praktijk niets van in

* 'Preemptive strike' of 'preemptive war' is een militaire aanval die in theorie een groter conflict tracht te voorkomen. Wanneer een bepaalde partij nog geen expliciete daad van een agressie stelde, maar wel uit verschillende elementen liet blijken een grote dreiging te vormen, kan men beslissen om als eerste aan te vallen en zo de dreiging meteen te neutraliseren. Hoewel het concept van 'preemptive strike' op zich ouder is, werd het in politieke en militaire kringen weer een veelbesproken concept in de aanloop naar de Irakoerlog. Het betekent immers een aanzienlijke uitbreiding op de gangbare theorieën rond 'rechtvaardige oorlog', die vooral verdedigende militaire acties voor ogen houden.

huis te komen. In de 'Democracy Index', een waardeschaal die door onderzoekers vaak gebruikt wordt om het democratische gehalte van verschillende staten in kaart te brengen, wordt Irak in 2013, 2014 en 2015 als 'hybride regime' omschreven en viel het net niet in de categorie 'autoritair regime'.³⁰ In diezelfde periode behoorde Irak tot een van de acht meest corrupte naties in de wereld volgens Transparency International. De gerespecteerde ngo Freedom House schreef heel eenvoudig: 'Irak is geen electorale democratie. Hoewel het betekenisvolle verkiezingen heeft uitgevoerd, blijven politieke participatie en beleidsbeïnvloeding in het land sterk verhinderd door sektarisch geweld en rebellie, wijdverspreide corruptie en de invloed van buitenlandse machten.'³¹

Of het nu om het ontmantelen van massavernietigingswapens ging of het installeren van democratie, elke 'verantwoording' bleek een reus op lemen voeten. Het enige werkelijke resultaat van de invasie bleek een steeds toenemend aantal slachtoffers en een land dat jaar na jaar verder uiteengereten werd. Een van de meest schrijnende voorbeelden daarvan zijn de beruchte aanvallen op Fallujah.

Fallujah

In Fallujah organiseerden zich van meet af aan verzetsgroepen die het opnamen tegen de buitenlandse troepen. In april 2004 slaagden deze verzetsstrijders er ook in de Amerikaanse troepen te weerstaan. In november 2004 echter vatten het Amerikaanse, Britse en het nieuwe Iraakse leger operatie 'Phantom Fury' aan. Het werd een desastreuze militaire ingreep die vier- tot zesduizend burgerslachtoffers eiste. Zo'n twee derde van de vijftigduizend huizen in die stad werd verwoest, evenals zestig scholen en 65 heiligdommen. Tweehonderdduizend mensen werden op slag vluchteling.³²

Ross Caputi, een voormalig Amerikaans militair die aanwezig was tijdens de operaties, besefte pas later de werkelijke toedracht van het geheel. Hij spitte het allemaal verder uit en kwam tot onthutsende vaststellingen. Zo merkte hij op dat er...

... sinds 2004 in Fallujah een dramatische toename is in geboortefwijkingen, kindersterfte, mentale handicaps en allerhande kankers. De geboortefwijkingen zijn werkelijk afschuwelijk. Baby's werden geboren met zes vingers aan één hand, geschubde huid, ontbrekende ledematen, twee hoofden en er is zelfs een case van een kind dat geboren werd met één oog in het centrum van zijn voorhoofd. Tot nog toe suggereert alle onderzoek dat de oorzaak van deze gezondheids-crisis – die zich voordoet in heel Irak maar het meest dramatisch is in Fallujah – te vinden is in het gebruik van munitie van de vs die de omgeving met uranium en andere toxische metalen vervuilde.³³

Het gebruik van munitie die toxische stoffen bevatte (een vorm van chemische wapens dus) tijdens de militaire gruweldaden in Fallujah en de daaruit voortvloeiende geboortefwijkingen werden door rapporten van lokale dokters aan het licht gebracht,³⁴ maar noch lokaal noch internationaal hadden politici of de media er enige aandacht voor.

Duizelingwekkende destructie

Fallujah is slechts één schrijnend incident in een uitermate verwoestende oorlog. Al is men er zich vaak niet van bewust, de grootteorde van de cijfers liegt er niet om. In 2013 – dus *vóór* de opkomst van Daesh – werd een representatieve enquête afgenomen onder Britten waarin de vraag werd gesteld: 'Hoeveel Iraki's, zowel combattanten als burgers, denkt u dat er omkwamen als een gevolg van de oorlog die in 2003 in Irak ontstond?' De meerderheid gaf een getal onder de 10.000 als antwoord.³⁵ Grondig onderzoek toont ondertussen echter aan dat het geweld van de Irakoorlog en de gevolgen ervan (dat wil zeggen gebrek aan medische voorzieningen, drinkwater en bestaansmiddelen) toen al *méer dan een miljoen doden had veroorzaakt en bijna vijf miljoen vluchtelingen op de been had gebracht*.³⁶

Vele jaren eerder lieten organisaties zoals Amnesty International en Human Rights Watch ook weten dat het Amerikaanse leger honderden onschuldige Iraki's liet folteren in gevangenissen zoals Abu Ghraib,³⁷ maar dit soort mensenrechtenschendingen en de puinhoop die de invasie blijvend teweegbracht, ging nooit wekenlang onze publieke opinie beïnvloeden – laat staan het politieke beleid.

Bovendien deed zogoed als geen enkele overheid enige moeite om daadwerkelijk voor de heropbouw van het land te zorgen. De Verenigde Staten spendeerden weliswaar 61 miljard dollar aan heropbouwwerken, maar professor Catherine Lutz' onderzoek naar de 'reconstructiepogingen' in Irak plaatst dergelijke cijfers in perspectief:

61 miljard komt overeen met 28 procent van het totaal dat voor reconstructie werd uitgetrokken en is ruwweg 7 procent van het geld dat aan wapens en rechtstreekse strijd werd gespenseerd en ruwweg minder dan 2 procent van de veronderstelde totale kost van de oorlog. Wat ook duidelijk wordt uit een analyse van de fondsen die gespenseerd werden aan heropbouw is dat het grootste deel van het geld van de vs (1) gebruikt werd om veiligheidstroepen uit te bouwen of te trainen en het leger te herbewapenen of (2) verloren raakte door profitariaat, verspilling, fraude of het onbedachtzaam toekennen van fondsen aan ongewilde of verkeerd geadviseerde projecten. Daar-

enboven werden bepaalde onderdelen van de fondsen die voorzien waren voor heropbouw door militaire bevelvoerders gebruikt met het oog op de efficiëntie van hun 'hearts and minds' antiopstandcampagne en niet vanuit een grondig onderliggend plan rond omvangrijke technische reconstructie of een overkoepelend Iraaks perspectief.³⁸

Wat dit extra grimmig maakt, is het feit dat de bedrijven die na het militaire ingrijpen de contracten verkregen om fabrieken te beveiligen, energiecentrales te installeren of wegen te bouwen vaak dezelfde waren als diegene die het militaire apparaat van wapens en goederen voorzien.³⁹

Wat je in Irak aan het werk zag (en ziet), is bijgevolg een pertinent voorbeeld van wat Naomi Klein omschreef als 'rampenkapitalisme'.

Rampenkapitalisme

Met de term 'rampenkapitalisme' verwijst Klein naar verschillende processen van extreem liberalisme die in gang treden na (al dan niet geplande) rampen en conflicten. Door de schok die bevolkingsgroepen ondergaan, ontstaat immers een machtsvacuüm dat een macabere mogelijkheid biedt om op verschillende manieren munt te slaan uit de vele problemen – niet het minst omdat er een nieuwe toegang ontstaat tot allerhande grondstoffen. Klein omschrijft het als volgt:

Aangezien elk mogelijk aspect van zowel de destructie als de reconstructie een kwestie werd van outsourcing en privatisering, is er een economische boom wanneer de bommen beginnen te vallen, wanneer ze stoppen en wanneer ze weer in gang getrokken worden – een gesloten winstcirkel van neerhalen en opbouwen.⁴⁰

Het rampenkapitalisme van Irak toonde zich in de eerste plaats in de oliesector. Iraaks olievoorraad behoorde (en behoort) nu eenmaal tot de vijf grootste in de wereld, de oliehandel stond in voor 75 procent van het BNP en de inkomsten van olie vormden 95 procent van de overheidsinkomsten.⁴¹ Sinds de jaren zeventig was de Iraakse olie genationaliseerd, maar tijdens het laatste decennium werd de ontginning hevig geprivatiseerd en werd de oliemarkt voor buitenlandse bedrijven (opnieuw) geopend.⁴² Het maakte van Irak een soort van handig geopolitiek 'tankstation' dat enkel bestemd was voor de geglobaliseerde markten. Buiten een kleine elite merkte de Iraakse bevolking weinig van deze uitverkoop van haar zwarte goud.⁴³

Maar het stopte zeker niet bij olie. Ook andere sectoren, van bouwwerken tot onderwijs, werden geprivatiseerd en tot een onderdeel gemaakt van

doorgedreven marktdenken. In haar boek vermeldt Klein een uiterst pijnlijk voorbeeld uit de gezondheidssector:

James Haveman, die instond voor de heropbouw van de Iraakse gezondheidszorg, was zo gekant tegen gratis en publieke gezondheidszorg dat hij besliste dat de overkoepelende prioriteit erin bestond het verdeelsysteem van medicijnen te privatiseren – en dat in een land waar 70 procent van de kindersterfte veroorzaakt werd door behandelbare ziektes zoals diarree en waar incubatoren bijeengehouden werden door plakband.⁴⁴

Zelfs de opbouw van democratie werd geprivatiseerd. Die job werd toevertrouwd aan het 'Research Triangle Instituut' uit North Carolina met een contract van 466 miljoen dollar. Waarom net dat instituut zo'n contract kon binnenrijven, is niet geheel duidelijk. Zo vermeldt Klein dat...

...het beleidskader van de Iraakse operatie van het bedrijf in handen was van hooggeplaatste mormonen – mensen zoals James Mayfield, die tegen zijn eigen kerkgemeenschap in Houston zei dat hij ervan overtuigd was dat hij moslims kon overhalen om het Boek van Mormon te aanvaarden als verenigbaar met de Koran.⁴⁵

Maar bovenal werd het hele militaire apparaat geprivatiseerd. Meer dan 400.000 soldaten van het Iraakse leger werden (zonder pensioen) afgedankt⁴⁶ en het nieuwe Iraakse leger kreeg een minimum aan manschappen.⁴⁷ Private beveiligingsbedrijven stroomden het land binnen. In 2006 stelden ze samen zo'n 100.000 mensen aan het werk.⁴⁸ Huurlingen werden zo een van de grootste groepen 'strijders' in Irak. Al lobbyde een van de belangrijkste bedrijven (het toenmalige Blackwater*) heel sterk om het woord 'huurling' uit het publieke discours te verwijderen. Volgens hun CEO, Erik Prince, werden ze niet graag met dat woord geassocieerd. Hij omschreef het liever als volgt: 'We proberen voor de nationale veiligheidsdiensten te doen wat FedEx deed met de post.'⁴⁹ In 2007 had zijn bedrijf meer dan 2300 soldaten in dienst, verspreid over negen landen. Voor nieuwe contracten kon het terugvallen op een database van 21.000 voormalige *special forces*, soldaten en agenten.⁵⁰

De schaal van zo'n geprivatiseerde vorm van oorlog werd ondertussen enorm. In 2007 werd de jaarlijkse omzet van de huurlingenindustrie reeds op zo'n 4 miljard dollar geschat. En alleen al een bedrijf als Halliburton haalde

* Het bedrijf veranderde geregeld van naam vanwege enkele schandalen en heette begin 2016 Academi.

20 miljard dollar binnen aan logistieke projecten in Irak.* Ter vergelijking: het volledige budget van de VN-vredesmacht bedroeg in 2006-2007 iets meer dan 5 miljard dollar.⁵¹

Radicalisering is niet de oorzaak, maar het gevolg

De invasie in Irak en de daaropvolgende tienjarige oorlog is dan ook niet louter te reduceren tot 'een oorlog om olie', zoals al te vaak als boutade werd gesteld door de vele tegenstanders. Het gaat verder dan dat. Het land werd niet alleen opgesplitst en uitverkocht, ook het langdurige conflict dat daaruit voortvloeide, werd geprivatiseerd. Het gevolg was een hallucinante destructie van het tweestromengebied aan Tigris en Eufraat – een verwoesting met andere woorden van de regio die in onze schoolboeken als 'de bakermat van onze beschaving' werd aangeduid.

Moet het dan verwonderen dat een dergelijke destructie vele jaren later nog steeds voor chaos zorgde? Hoeft het werkelijk te verbazen dat een fenomeen als Daesh kon oprijzen uit de as van een platgebrand land?

De verdeel-en-heers-strategie van de bezetters vernietigde elke democratische reflex en het machtsvacuüm dat in de wanorde ontstond, werd uiteindelijk met extremistische tendensen gevuld. De resultaten van een onderzoek van Oxford Research International zijn op dat vlak heel tekenend. In februari 2004, elf maanden na de invasie, gaf slechts 21 procent van de Iraki's aan dat hun voorkeur uitging naar 'een islamitische staat'. De meerderheid wenste een seculiere regering. Zes maanden later, toen het geweld van de bezetting nieuwe hoogtes bereikte, bleek uit een nieuwe enquête dat reeds 70 procent islamitische wetgeving als basis wenste voor de staat.⁵² Dat Fallujah de eerste stad was die in handen viel van Daesh hoeft in dat opzicht niet te verwonderen.⁵³

Wie de moeite neemt om de historische feiten op een rij te zetten ziet dan ook dat het huidige (religieuze) radicaliseren niet zozeer de oorzaak is maar vooral het gevolg van geweld. Ook in de andere delen van de 'War on Terror' wordt dit dagelijks duidelijk. Het veelvuldige gebruik van drones bijvoorbeeld zorgt er in landen als Afghanistan en Pakistan helemaal niet voor dat het terrorisme wordt ingedijkt. Integendeel, het zorgt net voor een gestage toename van 'terroristen'.

HET EXTREMISME VAN DRONES

Op duizenden kilometers afstand van Afghanistan en Pakistan zitten enkele Amerikaanse militairen dagelijks in een donkere kamer vol computerschermen.⁵⁴ Met een joystick besturen ze onbemande vliegtuigen die door de Afgaanse en Pakistaanse heuvels vliegen. Als ware het een computerspel gaan ze op zoek naar de vijand. Wanneer de soms vage camerabeelden een vermoedelijke militant in het vizier krijgen, vraagt de schutter via een micro de toestemming aan een overste om het doelwit al dan niet neer te knallen.⁵⁵ Vaak op basis van flinterdunne en inaccurate inlichtingen geeft men daartoe toch groen licht. Niet alleen doodt men zo personen die niet het doelwit zijn, ook onschuldige omstanders worden dikwijls in de vuurlinie opgenomen.⁵⁶

Brandon Bryant, een voormalige dronebestuurder, sprak in een documentaire van *The Guardian* over zijn ervaringen: 'We zijn de ultieme voyeurs,' vertelde hij, 'we zijn de ultieme *peeping Toms*. Niemand zal ons kunnen raken en wij krijgen orders om mensen te doden. Het was simpelweg richten en klikken.'⁵⁷

Er zijn ondertussen goed onderzochte voorvallen bekend van droneaanvallen op een bijeenkomst van prominente stammen- en dorpsouderen in een busstation, op mensen die gingen bidden in de moskee en zelfs op een school waarbij tachtig mensen het leven lieten, waaronder 69 kinderen.⁵⁸ Meer nog, er werden ook geverifieerde getuigenissen geregistreerd van *secondary strikes* (dat wil zeggen het beschieten van mensen die slachtoffers te hulp snellen)⁵⁹, van mensen die beschoten werden tijdens begrafenisplechtigheden⁶⁰ en van huwelijksbijeenkomsten die door dronegeweld in een bloedbad eindigden.⁶¹

Precieze cijfers rond dronegebruik zijn moeilijk te verkrijgen. Betrouwbare cijfers inzake de Afgaanse situatie bijvoorbeeld worden pas bijgehouden sinds juni 2015.⁶² Ook in landen als Jemen en Somalië worden drones ingezet, maar aangezien de betrokkenheid van buitenlandse mogendheden in die conflicten zo stil mogelijk gehouden wordt en aangezien het vaak om geheime operaties gaat, zijn de verschillende voorvallen nog moeilijker na te gaan.⁶³ Om een zicht te krijgen op de inzet en de impact van drones richten we ons dus best op Pakistan. Men heeft er weet van 419 aanvallen tussen 2004 en juli 2015. Ze maakten zo'n 3225 dodelijke slachtoffers en hadden 1442 gewonden tot gevolg.⁶⁴ Dit zijn enkel de bekende gevallen. De kans blijft uiteraard zeer reëel dat heel wat droneaanvallen niet gedocumenteerd worden.

Wanneer je de percentages burgerslachtoffers in de bekende aanslagen tracht te achterhalen, dan beweert de Amerikaanse overheid dat het om heel kleine aantallen gaat – jaarlijks minder dan tien. Dat komt overeen met het officiële narratief dat drones extreme precisie aan de dag leggen en enkel mi-

* Niet onbelangrijk daarbij is het feit dat Dick Cheney, de vicepresident van de VS ten tijde van de Irakoorlog, een voormalig CEO was van Halliburton.

litanten raken.⁶⁵ Wat de overheidsinstanties (en de media die hun officiële persberichten overnemen) er dan weer niet aan toevoegen, is het feit dat de definitie van militant een wel heel ruime interpretatie krijgt. Verschillende bronnen bevestigden immers aan de *New York Times* dat de Amerikaanse autoriteiten 'alle mannen van militaire leeftijd in een geïsoleerde zone als combattanten beschouwen (...) tenzij er expliciete inlichtingengegevens zijn die postuum hun onschuld aantonen'.⁶⁶

De bekende basispremissie van de rechtsleer – dat iemand onschuldig is tot men het tegendeel bewijst – wordt dus omgedraaid. Iemand die zich toevallig in een zone bevindt waar drones actief zijn, is per definitie een extremistische militant tot het tegendeel bewezen wordt.*

Om het aantal burgerslachtoffers van drones te berekenen houdt een grondig onderzoeksartikel van het Watson Institute for International Studies aan de Brown University liever de gewoonlijke rechtsregel aan. En wanneer slachtoffers op die manier onschuldig blijven tot het tegendeel bewezen is, dan blijken zo'n 2604 burgers gedood. Dat is ongeveer 72 procent van het totale aantal slachtoffers.⁶⁷

Het gaat daarenboven niet louter om dodelijke slachtoffers. Zoals een diepgaand rapport van de Stanford University en de NYU Law Schools gevat omschrijft:

Drones vliegen 24 uur per dag boven de hoofden van gemeenschappen in Noordwest-Pakistan, beschieten huizen, voertuigen en publieke plaatsen zonder enige waarschuwing. Hun aanwezigheid terroriseert mannen, vrouwen en kinderen, wat angst opwekt en voor psychologische trauma's zorgt onder de burgergemeenschappen. Diegenen die onder de drones leven, moeten omgaan met de constante vrees dat op elk moment een dodelijk salvo op hen afgevuurd kan worden en de wetenschap dat zij machteloos zijn om zichzelf daartegen te beschermen.⁶⁸

De frustratie, de onmacht, de woede en de radeloosheid die dit alles oproept, zorgen er natuurlijk voor dat er zich steeds nieuwe rekruten aandienen. Telkens een (veronderstelde) 'terrorist' gedood wordt, staat er onmiddellijk een nieuwe op.⁶⁹

* Het hoeft dan ook niet te verwonderen dat het gebruik van drones om deze en andere redenen door verschillende gerechtshoven ondertussen onwettig werd verklaard. Het druist geheel in tegen de Geneefse Conventies en valt volgens internationaal recht te benoemen als een oorlogsmisdaad. (Zie: Usmani & Bashir, *The impact of Drone Strikes in Pakistan*, 2014; Bachman, *The Obama administration may be guilty of war crimes*, 2013.)

Een typerend voorbeeld op dat vlak is de Pakistaans-Amerikaanse Faisal Shahzad, die gevat werd vooraleer hij op 1 mei 2010 een bomauto wilde laten ontploffen op Times Square. Tijdens zijn proces vroeg de rechter hem hoe hij in staat zou kunnen zijn om de dood van zoveel onschuldige kinderen op zijn geweten te hebben. Zijn antwoord luidde:

Wel, de drones in Afghanistan en Irak, zij zien geen kinderen, zij zien niemand. Ze doden vrouwen, kinderen – iedereen. Het is oorlog en in oorlog vermoordt men mensen. Ze vermoorden moslims... Ik ben een deel van het antwoord aan de vs, die moslimlanden en de moslimgemeenschap terroriseert. En in hun naam wreek ik die aanvallen. Amerikanen trekken zich enkel het lot aan van hun eigen mensen, maar niet van mensen die in andere delen van de wereld sterven.⁷⁰

DE VICIEUZE CIRKEL VAN DE WAR ON TERROR

Michael Flynn, een voormalige directeur van zowel het Defense Intelligence Agency (de inlichtingendienst van het departement van Defensie in de vs) als JSOC (een van de belangrijkste eenheden in de militaire antiterrorisme-operaties van de vs), ging in juli 2015 uitgebreid in debat met journalist Mehdi Hasan in het Aljazeera-programma *Head to Head*. Daarin gaf hij onomwonden toe dat de War on Terror weinig effect heeft. Meer nog, 'wanneer je terugblijkt naar 2004 en je spoelt door naar 2014,' zei hij, 'dan blijkt dat het aantal terroristen... het aantal groepen die door onze overheid omschreven worden als terroristen... verdubbelde.'⁷¹

Dat de War on Terror, zoals die anno 2016 gevoerd werd, zelfs vanuit louter politiek strategisch perspectief hopeloos inefficiënt bleek, was echter helemaal geen vernieuwende gedachte – zelfs niet binnen het Amerikaanse militaire apparaat. Al in 1997 beschreef een studie van de Defence Science Board van het Pentagon dat 'historische data een sterke correlatie laten zien tussen de inmenging van de vs in internationale situaties en een toename in terroristische misdrijven in de Verenigde Staten'.⁷² Verschillende experts zijn het er dan ook over eens dat terrorisme enkel verergerd zolang je louter militair optreedt en te weinig oog hebt voor de sociale, economische en culturele frustraties die eraan ten grondslag liggen.⁷³

Maar ook Europese overheden blijken op dat vlak bijzonder hardleers. Twee dagen na de aanslagen in Parijs op 13 november 2015 bijvoorbeeld sloot de Franse regering om de stad Raqqa te bombarderen met twaalf gevechtsvliegtuigen.⁷⁴

In 2004 liet Kofi Annan als secretaris-generaal van de VN een panel van experts enkele globale dreigingen onderzoeken en er beleidsaanbevelingen rond formuleren. Dat panel drong erop aan een definitie van terrorisme te hanteren waarbij een gewelddaad als terroristisch wordt omschreven wanneer die daad 'de intentie heeft om burgers en niet-combattanten te doden of ernstig lichamelijk te kwetsen, met als doel om de bevolking te intimideren of een overheid of internationale organisatie te verplichten een bepaalde daad te stellen of achterwege te laten'.⁷⁵

Fallujah, huurlingen, drones en nog zoveel andere aspecten van de War on Terror maken het ons bijgevolg bijzonder moeilijk om het gangbare discours te blijven volgen. In conflictgebieden als Irak, Syrië, Afghanistan, Jemen en Pakistan, wie zijn daar dan 'soldaten' en wie zijn 'terroristen'? Het enige wat zeker is, is dat miljoenen mensen geterroriseerd worden – door zowel mannen met als zonder baarden.

VERLICHTE TERREUR

'AUX ARMES CITOYENS!'

Een van de interessante aspecten aan het hedendaagse politieke en maatschappelijke gebruik van de woorden 'terreur' en 'terrorisme' is het feit dat ze nagenoeg tegengesteld zijn aan hun oorspronkelijke betekenis. Toen de woorden hun ingang vonden in het dagelijkse taalgebruik, verwezen ze immers naar het geweld dat burgers werd aangedaan door de overheid en niet andersom.

Het woord 'terreur' werd voor de eerste maal in een politieke context gebruikt om de periode aan te duiden die zich aandeed na de Franse Revolutie toen Robespierre aan de macht kwam.⁷⁶ Onder zijn bewind vond een extreem gewelddadige repressie plaats tegen de 'vijanden van de revolutie'. Van september 1793 tot juli 1794 werden vele tienduizenden burgers geëxecuteerd. Meer dan 15.000 onder hen werden onthoofd met de guillotine.⁷⁷ Die periode werd 'La terreur' genoemd.

De guillotine (die in de context van dit boek natuurlijk ook een zekere parallel vormt met de onthoofdingen van Daesh) werd voor het eerst in gebruik genomen op 25 april 1792 en werd door voorstanders van de revolutie geprezen als een symbool van wraak op de machthebbers van het ancien régime. Doordat onthoofding bij wet de straf werd voor elke terdoodveroordeelde, zag men het als een uitdrukking van gelijkheid onder burgers. (Interessant bijkomend weetje: pas in 1977 vond de laatste Franse executie met de guillo-

tine plaats toen de Tunesische migrant Hamida Djandoubi onthoofd werd.⁷⁸)

Ondanks de grote principes die van meet af aan geproclameerd werden, vormde de Franse Revolutie geen absoluut toonbeeld van tolerantie, laat staan een voorbeeld van wat je vandaag als 'modern' en 'verlicht' gedrag zou aanduiden. Het ging gepaard met uitsluiting van specifieke groepen en agressief imperialisme.

Bij het begin van de Franse Revolutie, in 1792 om precies te zijn, na de oorlogsverklaring van Frankrijk aan Oostenrijk, werd ook La Marseillaise geschreven. Het refrein van dit officiële Franse volkslied is bekend:

*Aux armes, citoyens,
Formez vos bataillons,
Marchons, marchons!
Qu'un sang impur
Abreuve nos sillons!*

(Ten oorlog, burgers,
Vormt uw bataljonnen!
Laat ons marcheren, marcheren!
Zodat het onreine bloed
onze akkergroeven doordrenkt!)

Zoals gebruikelijk wordt dit nummer met veel bravoure door het Franse elftal gezongen op internationale voetbalmatches. Maar wat zou je ervan denken mocht een Marokkaanse voetbalploeg zingen:

Ter jihad, broeders!
Wordt moedjahied!
Laat ons marcheren
tot hun onzuiver bloed
onze oases bevloeit!

Het hoeft weinig betoog dat zoiets als het meest evidente voorbeeld zou gelden van de inherente gewelddadigheid van de islam.

In het geval van onze eigen cultuur en 'de normen en waarden van de verlichting' zien we het echter niet als een diepgewortelde, fanatieke agressiviteit. Het wordt dan plots een gemakkelijk over het hoofd te zien overblijfsel dat men zonder al te veel nadenken scandeert. En iemand die zou twijfelen aan de 'goedheid' van de verlichting zouden we er al gauw op wijzen dat de werkelijke basiswaarden 'Vrijheid, Gelijkheid en Broederlijkheid' waren. Maar laat die

net ook basiswaarden zijn van religieuze extremisten in Afghanistan, Syrië en Irak. Ook zij hebben het voortdurend over 'hun broeders' en, zoals eerder aangegeven, staat hun propaganda bol van de oproepen tot vrijheidstrijd wegens de onrechtvaardige ongelijkheid waarmee, volgens hen, moslims over de hele wereld geconfronteerd worden.

*

Indien we de historische reflecties links laten liggen en terugkeren naar de pijnlijke realiteit van vandaag, dan kunnen we niet om het feit heen dat het land van de Franse Revolutie in januari 2015 hevig werd opgeschrikt door terroristische aanslagen op het *Charlie Hebdo*-kantoor en een Joodse supermarkt en in november 2015 door een parallelle reeks aanslagen die meer dan 130 slachtoffers maakten.

Maar zelfs wanneer we specifiek inzoomen op deze hedendaagse terroristische daden, liggen er een aantal feiten voor het grijpen die het maatschappelijke debat over terreur en terrorisme in een ander perspectief plaatsen.

TERRORISME IN EUROPA & DE VS

Het gangbare maatschappelijke debat doet telkens opnieuw uitschijnen dat de islam en het terrorisme in Europa heel nauw met elkaar verweven zijn. Nochtans laat de jaarlijkse terreuranalyse van Europol, de overkoepelende politiedienst van de Europese Unie, telkens opnieuw een ander beeld zien.

Bij wijze van recente voorbeelden worden hier de cijfers van 2012, 2013, 2014 en 2015 weergegeven.* Ze omvatten niet enkel de aanslagen die de facto uitgevoerd werden, maar ook de aanslagen die faalden en de aanslagen waarvan men weet dat ze gepland werden maar die men tijdig kon voorkomen. Daarenboven blijven cijfers uit het Verenigd Koninkrijk in deze overzichten achterwege, omdat de veiligheidsdiensten uit het Verenigd Koninkrijk geen onderscheid maken in verschillende 'types' of 'beweegredenen' van terrorisme. Niettemin maken ze een en ander meer dan duidelijk.**

* De cijfers van 2016 waren op het moment van schrijven nog niet voorhanden.

** Het aantal geplande, gefaalde en uitgevoerde aanslagen onder de categorie 'onbepaald' voor het Verenigd Koninkrijk zijn: 24 in 2012, 35 in 2013, 109 in 2014 en 103 in 2015.

2012⁷⁹

Lidstaat van de EU	Religieus	Extreemlinks	Separatistisch	Extreemrechts	Niet gespecificeerd	Totaal
België	2	0	0	0	0	2
Bulgarije	0	0	0	1	1	2
Frankrijk	4	0	121	0	0	125
Griekenland	0	1	0	0	0	1
Italië	0	10	0	0	1	11
Spanje	0	7	46	1	0	54
Totaal	6	18	167	2	2	195
Procent	3%	9%	86%	1%	1%	

2013⁸⁰

Lidstaat van de EU	Religieus	Extreemlinks	Separatistisch	Extreemrechts	Niet gespecificeerd	Totaal
België	0	0	0	0	0	0
Bulgarije	0	0	0	0	0	0
Frankrijk	0	0	58	0	5	63
Griekenland	0	12	0	0	2	14
Italië	0	6	0	0	1	7
Spanje	0	6	26	0	1	33
Totaal	0	24	84	0	9	117
Procent	0%	21%	72%	0%	8%	